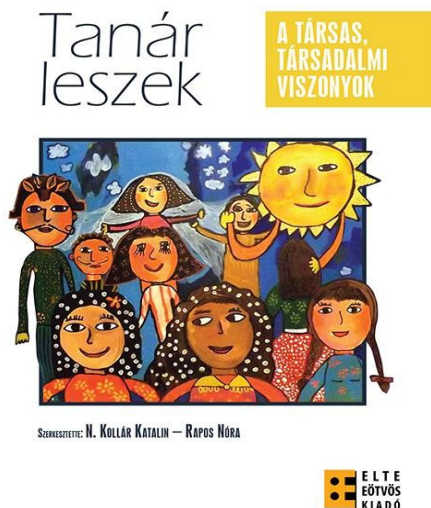

Gondolatok a „Tanár leszek” margójára...

Szűcs Katalin*

N. Kollár Katalin, Rapos Nóra (2015, szerk.): Tanár leszek. A társas, társadalmi viszonyok. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2015.

A Tanár leszek 1. – A társas, társadalmi viszonyok című, 198 oldalas online kötet 2015-ben jelent meg a Tanár leszek portálon (<http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/tanar-leszek/>) N. Kollár Katalin és Rapos Nóra szerkesztésében, az ELTE Eötvös Kiadó gondozásában; egy olyan négy részes sorozat első tagjaként, mely a tanárjelöltek munkáját, tanulmányait hivatott támogatni.

A sorozat első kötetének tanulmányai a társadalmi, társas viszonyokból adódó nevelési-oktatási helyzetek sokféleségére reflektálnak; azon folyamatok, jelenségek kerülnek fókuszba, melyek a társadalom és az iskola közötti kapcsolatot alakítják; melyek a család, a tanárok, a tanulók sokrétű kapcsolatrendszerére vannak hatással.

A Tanár leszek 1. bevezetővel-útmutatóval indul, mely egyfajta használati utasításként összegzi az olvasó számára legfontosabb információkat: ki – mire – hogyan használhatja a kötetet. Kijelöli a könyv „tartalmi mozgásterét”; röviden, kérdések és válaszok formájában összegzi a szerzők munkájának célkitűzéseit, és ennek mentén reflektál a szövegek formai és tartalmi sajátosságaira. A kötet első sorban a tanárszakos hallgatókat szólítja meg, de alapvető cél, hogy a tanulmányok a már tanári pályán dolgozó kollégák számára is haszonnal forgathatóak legyenek. A szerzők munkájukat tanulást támogató, gondolkodásra készítő anyagként definiálják, felhívják a figyelmet arra, hogy a Tanár leszek 1. nem tankönyv, nem törekszik tehát egy-egy téma teljeskörű feldolgozására.

A bevezető egy rövid áttekintést is ad a kötet főbb elméleti csomópontjairól, összegzi az egyes fejezeteket alkotó tanulmányok témafelvetéseit, kulcsfogalmait. S bár e rövid összefoglaló nem összefüggő szövegben reflektál a tárgyalt témakörök fontosabb összefüggéseire, és több esetben mindössze a pár oldallal korábban található tartalomjegyzék címeit idézi; mégis sokban segíti a befogadást azzal, hogy törekszik egyfajta előzetes betekintést adni az olvasónak arról, hogy milyen kontextusban vizsgálják a szerzők kérdésselvetéseiket. A bevezető jól tagoltsága, gyakorlati kérdésekre fókuszáltsága figyelemfelkeltő, ez a hangvétel jellemzi a könyv egészét.

A témaválasztásokban a szerzők problémaérzékenysége tükröződik, fókuszba kerülnek azon jelenségek, folyamatok és problematikus kérdések, melyek heves vitákat válthatnak ki egy szakmai munkaközösségen belül, melyek kihívást jelenthetnek az osztálytermi munka során, melyek olykor elbizonytalanítólag hathatnak a tanárszakos hallgatókra, és a tanári pályán már hosszabb szakmai múltra visszatekintő pedagógus kollégákra egyaránt.

A kötet hét fejezetre tagolódik. Az első, mely *A társadalom és nevelés* címet viseli, az értékek és normák témakörét, az értékválasztás, a normaképzés folyamatát járja körül a társadalom, az iskola, a család szemszögéből vizsgálva. N. Kollár Katalin *Hogyan alakulnak ki a normák* c. tanulmánya az értékek és normák közötti kapcsolat-

* magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész és tanár, az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola hallgatója
e-mail: szucs.katalin@gmail.com

tal, a normák kialakulásának folyamatával foglalkozik; mélyebben elemzi a család, iskola és kortárs csoport normái közötti dinamikus kapcsolatot, ami a pedagógiai folyamatokat erőteljesen alakíthatja. *Mészáros György Beilleszkedésre nevelünk? – A társadalmi normák szerepe, változó normák, a normák elnyomó dimenziója, a normakritikus pedagógia* című írásában az értékek és normák kérdéskörét a változás irányából közelíti meg, problematikus kérdéseket gondoltat át a társadalmi normák szerepéről, az értékek és normák változásairól a posztmodernitás és a pluralizmus tükrében. A szerző a másik, *A „jó” társadalom”, a „jó iskola” – Társadalom- és iskolaképek* című tanulmányában az iskola feladatával, szerepével kapcsolatos szülői vélekedéseket és az azok mögött álló elvárásokat meghatározó politikai világképeket, nézetrendszereket vizsgálja. *Rapos Nóra a Ruhatár, halpiac vagy bandázó törzsek? – Értékek és elvárások harca az iskolában* címet viselő értekezése iskolai pedagógiai programok mottóinak elemzése során irányítja a figyelmet az intézményi értékválasztás folyamatára. A közös értékek kialakításnak, képviselésének és működésének folyamatát vizsgálja a változó környezet, a társadalom, a család felől érkező eltérő elvárások tükrében.

A második, *A család* címet viselő fejezetben *Baska Gabriella Család, gyermek és gyermekkor a történelemben* című írása a gyermekkor-történelmi kutatásokhoz kötődő elméleteket összegezve mutatja be a szülők, a család, a társadalom gyermekekhez fűződő viszonyának változását; rávilágítva ezzel arra, hogy a gyermekekről, illetve a gyermekkorról való gondolkodás folyamatosan változott a történelem során, és változik ma is a társadalmi, kulturális változások tükrében. A családi élet működésének nehézségei, zavarai kapcsán fontos és aktuális kérdéseket tárgyal *Hegedűs Judit Hogyan előzzük meg a gyermekvédelmi problémákat és a Mit tegyünk, ha bajba kerül a diákunk* című tanulmányaiban, melyekben a megelőző gyermekvédelem feladatait, mozgásterét, módszereit járja körül különös tekintettel az iskolai színtérré; illetve a gyermekvédelmi jelzőrendszer működését, és a gyermekvédelmi feladatokban szerepet vállaló intézmények működését mutatja be részletesen.

A harmadik fejezet az iskola intézményének működését vizsgálja különféle szempontok mentén. *Baska Gabriella Normák és értékek a nevelés történetében* című tanulmányában a megjelölt kérdéskört történelmi kontextusban vizsgálja, ráirányítva a figyelmet arra, hogy az értékek és arra épülő normák változását nem lehet kontextustól függetlenül értelmezni; az iskola normaképző és -közvetítő funkciójának vizsgálata is a történelmi, társadalmi, kulturális jellemzők figyelembevételével történhet meg. *Lénárd Sándor* a 21. századi iskolával kapcsolatos kihívásokat vizsgálja az *„Ez egy motiválatlan banda!!!” című értekezésében*. Egy tanárszakos hallgató hospitálási naplójának megfigyeléseit elemezve, a diákok motivációjával kapcsolatos kihívásokat veszi nagyjátó alá, részletesen tárgyalja az iskolákban működő azon szelekciós folyamatokat, melyek erőteljes negatív hatást gyakorolhatnak a diákok iskolai karrierjére. *Mészáros György Kell-e nekünk iskola? Otthonoktatás, reformpedagógia, fekete pedagógia és iskolátlanítás – radikális kritikák az iskolával szemben* című írása az iskola intézményével kapcsolatos kritikákat foglalja össze, az iskola létjogosultságával, hasznosságával kapcsolatos – a történelem során újra és újra felmerülő – kételyeket elemzi. Röviden felvázolja azon pedagógiai elképzeléseket, irányzatokat is, melyek az iskolához kötődő negatív bírálatok nyomán jelentek meg (például reformpedagógiai elképzelések, otthonoktatás, iskolátlanítás). A szerző *Az iskola és ami azon túl van* című tanulmányában a fiatalok iskolán kívüli világába kalauzolja el az olvasót, nagy hangsúlyt helyezve a média, az internet hatására a fiatalok szabadidős tevékenységei kapcsán.

A negyedik fejezet témája: *Az eltérő iskolai teljesítmények és teljesítmények okainak értelmezése – az Adaptivitás a pedagógiai folyamatban. Cserekllye Erzsébet a Ki a motiválatlan és mi az a hátrányos helyzet?* és az *„Én nem tartom számon, ki a cigány” – A pedagógusok és a tanulók társadalmi és kulturális sokfélesége* című írásai-ban esetpéldák elemzéséből kiindulva a hátrányos helyzet jogi és kulturális értelmezését járja körül; és a tanulók

különböző társadalmi és kulturális beágyazottsága kapcsán felmerülő nehézségeket és az azokra adott jellemző tanári reakciókat elemzi mélyrehatóan.

A következő, a Társas lény című fejezetben *Czető Krisztina* a gyermekekről való gondolkodás változásait mutatja be és részletesen tárgyalja azt is, hogy a jelen pedagógiai gyakorlatában milyen lehetőségei vannak a pedagógusoknak a tanítványaik megismerésére és megértésére. A *Ne a gyerek előtt? – Gyermekkorok a 21. században* című írása szakirodalmi összefoglalót ad a gyermekkor értelmezésével kapcsolatos elméletekről, nézőpontokról a modern és posztmodern tükrében, és reflektál a gyermekképhez kötődő, jelenkori diskurzusra. A szerző második tanulmányában a személyésszelés folyamatát, pszichológiai elméleteit és jelenségeit tárgyalja az osztálytermi gyakorlat, a gyerekek megismerésének vonatkozásában.

A hatodik és hetedik fejezet is az iskolai csoportok, osztályközösségek működésével kapcsolatos kérdésekre és nehézségekre fókuszál. *Solymosi Katalin* *Az osztály és az osztályfőnök* című írásában az osztályközösség kialakulásával és működésével, a csoportdinamika kérdéseivel foglalkozik; áttekinti a csoport alakulását befolyásoló különböző tényezőket, a csoport fejlődési fázisait, a normák kialakulásának folyamatát, és az ezzel kapcsolatos nehézségeket. Részletesen tárgyalja azt is, hogy az osztályfőnöknek milyen szerepe és lehetősége van a csoportfolyamatok alakításában. Az osztályfőnöki szereppel járó feladatok, elvárások és az azokhoz kötődő nehézségek, szerepkonfliktusok kérdését *Az osztályfőnöki szerep* című írásában mélyíti tovább. *Pajor Gabriella* a versengés fogalmának újragondolására ösztönzi az olvasót *A Versengj velem és ne ellenem!* című írásában, melyben az iskolai környezetben megvalósuló versengés különböző formáit, fajtáit elemzi az egyén és a csoport szemszögéből. Részletesen bemutatja a konstruktív versengés megvalósításának lehetőségeit, mely fejlesztőleg hat a közösség egészére és a résztvevőkre egyaránt. A szerző további tanulmányában az iskolai agresszió témakörét járja körül. Az iskolai bántalmazás, a bullying folyamatát a bystander jelenség felől közelíti meg, felhívva így a figyelmet a szemtanúként jelen lévő diákok szerepére, felelősségére. *A társas támogatás jelentősége az iskolai agresszió megelőzése* című írásában jó gyakorlatokat ad át az iskolai agresszió megelőzése és kezelése kapcsán.

A fejezetek, az egyes tanulmányok egyfajta „témanyitogatókként” működnek, céljuk a figyelem felhívása, egy-egy problematikus kérdéskör mélyebb, sok szempontú átgondolásának a támogatása, a hatékony pedagógiai munkához nélkülözhetetlen reflektív gyakorlat facilitása. A szerzők sok esetben nem töreksenek egy-egy témakör átfogó feltárására, emellett azonban, ahogyan a bevezetőben is olvasható, a szakszerűség megtartása mellett egy-egy eset, problémakör komplex, több tudományterület alapján (pl. pedagógiai, pszichológiai, szociológiai, antropológiai) is átgondolt értelmezéseit adják az olvasónak. Minden tárgyalt problémakör mélyebb megértéséhez elméleti kiindulópontokat, s azokhoz csatolt érthető magyarázatokat szolgáltatnak a szerzők, így nincs hiányérzete az olvasónak, segítséget kap a témával kapcsolatos további tájékozódáshoz, ismereteinek bővítéséhez. Ugyanakkor egy-egy nagy érdeklődésre számot tartó kérdéskör kapcsán érdemes lett volna a kötetbeli írásokat kicsit tovább mélyíteni, esetleg egy-egy külön tanulmányban más szempontok mentén is vizsgálni az adott jelenséget. Például az iskolai szelekciós folyamatok, a szegregált osztályok, csoportok kialakulásának a dinamikáját; a diákok motivációjával kapcsolatos nehézségeket; és a diákok eltérő iskolai teljesítményeinek okait a pedagógusok nézőpontjából értelmezni, vagyis ezen folyamatok és problémahelyzetek háttértényezőinek vizsgálatakor az osztályteremben dolgozó pedagógusok működésmódjának miértjeire fókuszálni. Vajon mi vezet odáig, hogy a pedagógus azt gondolja, egy egész osztály motiválatlan? Egy pedagógus milyen személyes és szakmai elakadásai vezethetnek odáig, hogy egy egész osztály kapcsán az önbeteljesítő jóslat gyakorlatát érvényesíti? Milyen sajátos, osztályához kapcsolódó tapasztalatokból épül fel adott pedagógus hátrányos helyzet fogalma? Mi segít egy szaktanárnak-osztályfőnöknek kompetencia határai tisztázásában, annak felismerésében,

hogy mikor lehet szüksége speciális szakemberek bevonására (pl. iskolapszichológus, szociálpedagógus, gyógy-pedagógus stb.) oktatási és nevelési kérdések kapcsán, megelőzendő így a fent vázolt nehézségek elmélyülését. Hogy teljesebb képet kaphasson az olvasó a fenti kihívások sokrétűségéről, érdemes lehet nagyobb hangsúlyt helyezni annak bemutatására is, hogy milyen intézményi keretfeltételek, milyen személyes és szakmai kompetenciák szükségesek az ilyen összetett helyzetek hatékony kezeléséhez. *Cserekllye Erzsébet* kutatási eredményei mentén megfogalmazza, hogy bár a pedagógusok többsége érzékeli a társadalmi sokféleség jelenlétét a gyerekcsoportokban, stratégia hiányában a színvak megközelítést alkalmazza tudatosan vagy tudattalanul. A probléma feltárásán és bemutatásán túl értékes és fontos információ lehetne az is az olvasó számára, hogy kitől, milyen formában kaphat segítséget pl. egy pályakezdő pedagógus ahhoz, hogy hatékonyan tudja alkalmazni az e tanulmányokban javasolt módszertani eljárásokat, és ne azokba a pedagógiai zsákutcákba fusson bele, melyeket igen mélyrehatóan mutattak be a szerzők. A tovább vezető irodalomban megjelenik egy-egy jó gyakorlatra való hivatkozás, ami nagyon hasznos, fontos iránymutatás lehet az olvasók, a tanárszakos hallgatók számára. Talán érdemes lett volna a főszövegekben is nagyobb hangsúlyt helyezni a hosszabb távon, eredményesen működő, hazai jó gyakorlatok összegzésére, bemutatására.

A kötet egészét áttanulmányozva jól érezhető, hogy egy-egy felvetett téma, illetve problémakör több fejezeten keresztül vonul végig, más-más kontextusban jelenik meg újra és újra. A visszatérő motívumok közül fontosnak érzem kiemelni az érték és ahhoz kapcsolódóan a norma definíciójáról való diskurzus sokoldalúságának bemutatását. Az értékutatásnak kiterjedt irodalma van, többféle definíció, értelmezés, értéktípus elv, kategorikus felosztás él egymás mellett, attól függően, hogy milyen tudományterület talaján állva vizsgálja valaki az értékek témakörét. A kötet e témájú írásai részletes, valóban hétköznapi tapasztalatokra épülő magyarázatokon, mindenki számára ismerős helyzetek elemzésén keresztül segítik hozzá az olvasót alapvető fogalmak, folyamatok és összefüggések megértéséhez, és felismertetéséhez, legyen szó az értékek kialakulásáról vagy az arra épülő normák változásáról. A posztmodern hozadéka, hogy sokféle érték és arra épülő norma él meg egymás mellett a pluralizmus jegyében, az ezekhez való viszonyulás, az erre való reflexió komoly kihívást jelenthet a régóta pályán lévő és a pályakezdő pedagógusoknak egyaránt. A Tanár Leszek 1. témához kötődő – különösen *Mészáros György* provokatív kérdéseket is tárgyaló – írásai sokban támogathatják a pedagógusokat az értékekhez és normákhoz való tudatos viszonyulásuk kialakításában; illetve kritikus gondolkodásuk erősítésében, fejlesztésében, mely az értékek és normák értelmezésére, folyamatos újraértelmezésére fókuszál.

A kötet egy másik fontos érdemének a tárgyalt témakörök történeti perspektívából való megvilágítását gondolom. A pedagógiatörténeti vonatkozású, illetve a történeti szemléletet tükröző írások kézzelfoghatóan és érzékletesen mutatnak rá az ember „jelentésteremtő természetére”, arra a folyamatra, ahogy fogalmi konstrukciókat hoz létre minden őt körülvevő, számára fontos jelenségről, tapasztalatról, tudásról; legyen szó a közösséget összetartó társadalmi elvárásokról, szabályokról, normákról, az iskolának tulajdonított feladatokról, a gyermekekkel való bánásmódról, a szülői és a pedagógusi szerepekről. A történeti perspektíva egyik legfontosabb hozadéka, hogy jól érzékelteti az emberi gondolkodás változását a történelmi, társadalmi, kulturális körülmények változásának tükrében; vagyis rámutat az emberi kultúra változékony természetére, ami megindokolja a saját működésünkkel kapcsolatos kritikai attitűd kialakításának szükségességét, tapasztalataink és tudásunk folyamatos újraértelmezésének igényét.

A kötet legfőbb erőssége, hogy alapvető célját szem előtt tartva, valóban a mindennapi tapasztalatot felhasználva, arra építve, azt elemezve törekszik az attitűdformálás, ismeretátadás és készségfejlesztés egységére. A szövegek a szakterminológiát még nem ismerő olvasó számára is könnyen feldolgozhatók, a tanulmányok nem a témához kötődő tudományos elméletek, ismeretek passzív befogadását várják el az olvasótól. Sokkal in-

kább szeretnék az olvasó meglévő ismereteit, tapasztalatait mozgósítani, és ahhoz adni szakszerű segítséget, hogy a pedagógus kollégák a későbbiekben sok szempontból megközelítve elemezzék és alakítsák majd ki értelmezéseiket meglévő és újonnan szerzett tapasztalataikról.

A tanulmányok előszeretettel fektetik a hangsúlyt az adott témakörrel kapcsolatos problematikus kérdések összegyűjtésére, mely kérdések az olvasó számára is ismerős, hétköznapi iskolai szituációk kapcsán vetődhetnek fel. A lehetséges válaszok dimenziójának feltérképezése során a szerzők nem töreksenek minden helyzetben alkalmazható receptek, „arany szabályok”, praktikák átadására, nem keltik a „mindenhatóság” látszatát. Az alternatív megoldási javaslatok bemutatása mellett jellemző, hogy egy-egy eset, probléma elemzési folyamatának lépései kerülnek megmutatásra, ráirányítva így a figyelmet a reflektív gyakorlat működtetésére és hasznára a pedagógiai munkában. A kötetet figyelmesen tanulmányozó és a reflektív gondolkodás szakirodalmában már kicsit is járatos olvasó számára hamar egyértelművé válik, hogy a tanulmányok remek példákat nyújtanak a reflektív gyakorlat alkalmazására, utat mutatva ezzel a hallgatóknak pedagógiai tapasztalataikért elemzéséhez, a munkájuk során megjelenő legkülönbözőbb kihívások hatékonyabb kezeléséhez. Érdekes ugyanakkor, hogy a reflektív gondolkodás mint fogalom direkt módon nem jelenik meg a könyvben, mindössze a felhasznált, illetve a tovább vezető irodalom között találunk ehhez kapcsolódó szakirodalmi hivatkozást. Tekintettel arra, hogy a kötetet egy olyan gondolkodásra készítő anyagnak szánták a szerzők, ami elsősorban a tanárképzésben résztvevő hallgatókat szólítja meg, talán érdemes lenne a sorozat egy további kötetében rövid áttekintést adni a témáról, esetleg a bevezetőben – útmutatóban rövid magyarázat formájában ismertetni a reflektív gondolkodás szerepét a pedagógiai gyakorlatban, ezzel is facilitálva a hallgatókat saját tapasztalataik és az olvasottak mélyebb feldolgozására.

A kötet struktúrájának koherenciáját, az egyes fejezetek logikus egymásra épülését, a szövegek befogadását sokban segíti az, hogy a szerzők folyamatosan utalnak egymás tanulmányaira. Jelzik, ha egy az általuk használt kulcsfogalmat valamelyik kötetbeli írás korábban már tárgyalta, és felhívják a figyelmet arra is, ha egy későbbi fejezetben lehet találkozni adott fogalom, jelenségkör átfogóbb ismertetésével, esetleg más szempontú megközelítésével, feldolgozásával. Ez a hivatkozások formájában megvalósított „tanulmányok közötti párbeszéd” igen hasznos segítség az olvasó számára, tekintettel arra, hogy az egyes fejezetekben található szövegek bizonyos szempontból nézve olykor egy-egy másik fejezetben található írással alkotnak szorosabb tartalmi egységet, illetve egy-egy adott témakör eltérő mélységű kibontása más-más fejezetben jelenik meg. (A kötet áttanulmányozása után érdemes lehet például a 2. és 5. fejezet azon írásainak egymás utáni újra olvasása, mely a gyermekkor fogalmával foglalkozik; illetve a 2. fejezet gyermekvédelmi kérdéseket és a 6. fejezet iskolai agressziót érintő tanulmányait is hasznos lehet szorosabb egységként kezelni.)

A kötet céljai, tartalmi sajátosságai mentén többféle szövegtípussal és változatos szerkesztési megoldásokkal dolgoznak a szerzők. Többek között hétköznapi történetek elbeszélései, interjú és hospitálási napló részletek, pedagógiai programokból származó gondolatok, és internetes fórumok bejegyzései is megjelennek a tanulmányokban. Mindez felhívja a figyelmet arra, hogy sokféle szöveg, tapasztalat képezheti a pedagógiai vizsgálódás tárgyát; nyitott, befogadó attitűddel, a nézőpontváltás képességével és széleskörű információgyűjtéssel a pedagógusok nagyobb rálátást szerezhetnek saját maguk, szakmai közösségük és a diákok működésére is a hétköznapi napokban.

A tanulmányok elején található kulcsszavak, a szövegek jól tagoltsága, a fontos információk kiemelésére használt félkövér jelölések sokban segítik az olvasottak befogadását. A kötet a szakmai nyelvhasználatban még nem járatos olvasó számára is könnyen feldolgozható, mindössze az 5. fejezetben található tanulmányok térnek el stilisztikailag a további szövegektől. Ezen írások erőteljesebben építenek a szakirodalmi háttér áttekintésére,

így nyelvhasználatban is előtérbe kerül a szakterminológia, kevesebb a magyarázó jellegű közbevetés, és a hétköznapi nyelvhasználathoz közelítő megformáltság. Minden tanulmány végén tovább vezető irodalom található, melyről rövid ajánló, ill. pár mondatos tartalmi összefoglaló is olvasható; ez a témával való további foglalkozásra motiválhatja az olvasót.

A Tanár leszek sorozat első része, A társas, társadalmi viszonyok megvalósítja legfőbb célját, hasznos segítség lehet a tanárszakos hallgatók és a pedagógus kollégák számára egyaránt. A kötet az egyetemi szemináriumi foglalkozások hangulatát felidéző kérdésfelvetésekkel, a gyakorlati tapasztalatok életszerű bemutatásával, és a téma- illetve problémakörök interdiszciplináris megközelítésén nyugvó szakszerű értelmezések adásával támogatja olvasóját a pedagógiai folyamatok jobb megértésében, a hatékony pedagógiai munkához nélkülözhetetlen reflektív szemlélet, gyakorlat kialakításában.